

Çağdaş Kazak edebiyatının kurucuları arasında yer alan Beyimbet Maylin'in "Tartıs" adlı romanından alınan aşağıdaki bölümü okuyunuz, transkripsiyonunu yapıp Türkiye Türkçesine aktarınız, eser hakkında sınıfta konuşup tartışınız.

Kaynak:

adabiportal.kz, erişim tarihi: 01.12. 2015.

I

Тобыл өзенінің өлкесіндегі жұрт аузына іліккен ауылдың бірі – Жалмамбет қажының ауылы. Бұл ауылдың ауызға ілігуіне бір жағынан Жалмамбет қажының жер жарған даңқы себеп болса, екінші жағынан – бұл ауыл өлке бойындағы елдің қайсысынан болса да сан жағынан көп, қомақты, кішігірім поселкадан кем емес.

Ауыл – Жалмамбет қажының ауылы атанады. Бірақ Жалмамбет қажының өз ұрпағы, я руласы тіпті аз; қалғандары қырық ру: керейің де бар, найманың да бар, башқұртың да бар, татарың да бар, қарақалпақ, түрікпен елінің адамынан да сау емес. Мұның бәрінің басының қосылуы, әрине, Жалмамбет қажының кеңпейілдігінен, кем-кетікке мейірімділігінен емес, әрқайсының өзінше тарихы бар; бірсыпырасы Жалмамбет тұқымының талай батырақтарынан өрбігендер, кейбіреулері – Жалмамбет қажының шешесінің шаңырағына мініп келген «құлдан» өрбігендер; біреулері – Жалмамбет қажының көлеңкесінде болуды арман қылып келіп отырғандар. Осының бәрін қосып санағанда – сонау өлке бойында қыбырлап жатқан ауылдың басы құралады.

Ауыл болған соң, әрине, әрқайсының әртүрлі кәсібі болады: біреулері күн-түні қажының отымен кіріп суымен шығады; біреулері қажының атарман-шабарманы болып ел аралайды, қажының аласысын жияды, аласыға жалғанған өсімді жияды; майын берген, сүтін берген малдарының дұрыс өсіп-өрбуін бақылайды; жазатайым боп бірер мал өле қалса, оны сол кедейдің мойнына мінгізеді; көнбеген кедей болса, әрине, ақсақал билігі тағы дайын: Ыдырыс, Ысқақ деген билер, қарындары жер тіреп шермиіп, әлгідей шатақ туып қалған елге қарап аттанады. Осының бәрін үлгіртуші – белгілі пысық, қажының қарғылы тазысы есебінде болып жүрген Берғали дейтін кісі. Тәңірберген, Жүсіп дейтіндер бар, олар – жалдаптықпен даңқы шыққан адамдар. Өлке бойындағы ел бұларға «қажының саудагерлері» деп ат таққан. Осы атақтың өзі бұларға жетеді: басқа саудагерлердің мыңдаған сомамен жүріп істей алмаған саудасын бұлар бірер жүз соммен-ақ бітіріп үлгіртіп кетеді; өйткені өлке бойындағы үш-төрт ауылнай ел бұларды

алдына салмай ала арқанын сатып көрген емес. Сатса, шатақ шығады: бірер пәлені жауып жіберіп, ақсақалдың билігіне тартады. Елдің бұйымы, мал дегендерің арзанға алынып, қымбатқа сатылады; өнген пайданың тең жарымы қажының сыбағасы болады. Әрине, Жалмамбет қажы деген «шын әулие» кісі біреуден олжа дәме ету дегенді біле ме, мына қулар қажыға «сездірмей», Бәйкен бәйбішеге «жасырып» қана береді ғой.

Бұл ауылға қарағанның бірсыпырасының кәсібін айттым ғой. Ендігі қалғандарынан:

Абдырахман хәлфені, Дүйсекей карташыны, Жұман бақсыны шығарып тастасақ, қалғандары біркелкі болып сараланып-ақ қалады, бұлар – бірден онға шейін қарасы барлар; қоңыр төбел, қырық шоқыт жұлым үйлері барлар; екеу-үшеуі қосылып, бірігіп егін салып, шөп шауып, өздерінен артылса, кісіге жалданып еңбекпен тамақ асырап отырғандар.

Олардың өзі де түр-түрге бөлінеді. Бұлардың ішінде де пысықсымақтар, бірді-бірге ұрыстырып олжа түсірем дегіштер, көргеніне еліктегіштер бар.

Жоламан (шын аты – Абдырақым) деген кісінің аты қандай шатақ болса, түрі одан да шатақ: мұрны қолағаштай, иегі – кемиек, қасының арасы қосылып, түксиіп, көз жанарын басып кеткен; бет-аузы ұйысқан сақал. Сөзді дәбдірлеп сөйлейді, бірақ аз сөйлейді. Басқажұрттай әңгімеге де араласпайды, я ғибадат істеп, діншілдікпен де атағын шығармайды.

Ауыл-аймақ бұдан көптен түңіліп, «екі аяқты хайуан» деген қорытындыны әлдеқашан-ақ шығарып қойған болатын.

Бұл кісінің арғы түбі – түрікпен екен деседі. Жаңылмасам осы кісінің өз әкесі ме – әйтеуір біреуі Жалмамбет тұқымының ұзатылып келген бір келіншегінің шаңырақ түйесіне мініп келіпті ғой. Қазақша айтсақ, бұл – «құл» болады. Бірақ Жалмамбет қажының тұқымы «мейірімшілік» істеп, Жоламанның әкесіне бір жалшының қызын әперіп, сол «мейірімділіктің» арқасында Жоламанның дүниеге келуіне себеп болып еді деседі.

Бұл туралы шалдар айтқанда – аузының суын құртады, осындайdan қажы тұқымының кем-кетікке «мейірімдігі» көрініп-ақ қалады.

Бір жылы үлкен талас болып, Жалмамбеттің қолынан болыстық лауазым шығып кетеді.

Сол себеп бола ма, әлде құдай жолына шын түскісі келе ме – Жалмамбет сол жылы қажыға бармақшы болады. Жүрерінде төрт ауылнай елді жиып құдайы беріп, осы Жоламанды құлдықтан азат қылған екен деседі жұрт.

Жалмамбет қажы тым әрідегі кісі ғой, біздің білетініміз ол кісінің балалары. Балалары туралы тағы бірде әңгіме құрармыз, алдымен мына Жоламанды түптеп алайықшы.

Жоламан – сол азаттан әлі азат.

Жоламанды үйінен шығарда қажы оған жауыр кершолақты, Ырысбек деген кедейден өлген тайдың төлеуіне алынатын сынық мүйіз қоңыр сиырды берген екен, оның үстіне – Жоламанның Гүлбарша деген әйелі, он ағаштың басын буып қалқитқан қара қосы бар екен.

Одан бері көп замандар өткен, бірақ Жоламан сол күйінен әлі өзгерген жоқ: аштан да өлген жоқ, көштен де қалған жоқ, көптің бірі боп жанын асырап келе жатыр. Зердесіне біткен өнер ме, әлде кедейшілік итерді ме – бірсыпыра жылдардан бері Жоламан ағаш шеберлігін кәсіп қыла бастады: жазғытұры ағаш соқа істейді; ел жайлауға көшерде жұрттың сынық арбасын бүтіндеп береді; кереге көктейді, уықтың жазылған қарын тезге иіп береді. Шаршау дегенің жоқ, қандай тамыз ыстықтарда жарғақ белдемшемен бөксесін қаптап алып, күнге күйген қара қайыс маңдайы жалтырап ағашпен алысады да жатады.

Шөп шабу, егін салуға келгенде жұрттан озбаса, кейін қалған емес. Талай үмелерде сыналып та жүрді: қайратты деген жігіттермен орақты қатар салысқанда, Жоламан аттай желіп озып жүре береді.

Осы сияқты қайраты бар, осы сияқты өнері бар адамды азат қылып отырған, шыны «қажының мейірімділігі ғой» деп шалдар аңыз қылуын бір қойған емес.

Жоламанның заты түрікпен болғанға, келбеті адам көргісіз өрескел болғанға, күніне он ауыз сөзді зорға айтатын долаң болғанға – сіздер де оны малға теңеп жүрмеңіздер. Ол – адам. Адам болғанда – қажының тап өзіне салыстырсам, тым асыра сілтедің дерсің бірақ шын адам екеніне шек келтіруге болмайды: жұрттай тұлғасы бар, сөйлесе тілі де бар;

Мұның азан шақырылып қойылған аты Абдырақым болса да, «келіннің аяғынан, қойшының таяғынан» дегендей, отбасымызға кесірі тимейтін болса деп қажының шешесі мұның атын «Жоламан» деп қояды, содан былай Жоламан болып аталады. жұрттан ойы да, ақылы да кем емес; қуаныш-реніш дегеніңді бұ да біледі; сүйю-күйю дегеніңнен де құр емес. Қысқасы – нағыз адам.

Жалмамбеттің бұл Жоламан қойын бағып жүрген кезде, Досан деген бір сиыршы бар еді.

Сол кісі күзгі қара суық кезінде кенет бір ауруға ұшырап марқұм болды да, оның әйелі Гүлбарша жесір қала берді. Ыдырыс пен Ысқақ ақсақалдар бұ сықылды жесір әйелді бұлдап әдет алған болса да, нақ Гүлбаршаға дегенде ылаждары құрыды: бәйбіше қолынан шығарғысы келмеді. Сүйтіп жүргенде, «Гүлбарша жүкті екен» деген хабар бәйбішенің құлағына шалынып, «аруақты үйдің асын арамдағаны» үшін Гүлбарша бірсыпыра таяқ жеп алып, бірсыпыра шашы да жұлынып, ақырында, бәйбішенің тапсыруымен болса керек, баяғы Берғали пысық Абдрахман халфені алып отырып Гүлбаршаның некесін осы Жоламанға қиған болатын. Жоламан мен Гүлбарша содан былай ерлі-байлы болып қосылды да кетті. Басқа жұрттай қатындарымен күніне қырық ұрысып-татуласуынды бұлар білген емес, біріне-бірі қатты сөз де айтып көрген емес. Жаз болса, байдың қараша үйінің босағасында, қыс болса, төл қамайтын үйдің пешінің жанында, бірер құрым киізге оранып жатып түнді өткізеді. Сүйтіп жүргенде, Жоламанмен қосылғанына алты ай толғанда, Гүлбарша бір ұл тапты. «Бұны кімнен таптың?» деп Жоламан тексеруінді білген жоқ, қайта бәлкім, өмірінде бірінші рет болар, езу тартып күлді.

– Әй, жігіт, балаңның атын кім қоямыз? – деді Гүлбарша күлімсіреп.

– Мұның аты Жақсылық болсын, – деді Жоламан.